

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ЗАТВЕРДЖУЮ:
Перший проректор

“_____” _____ 2015 р.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«Фізична реабілітація»
108 годин

2015/2016 навчальний рік

Програма рекомендовано на засіданні Вченої ради філософського факультету. Протокол № 1 від 26 червня 2015 р.

Розробники: доцент, к.б.н., доцент кафедри валеології Тимченко Г.М.

Програма схвалена на засіданні кафедри валеології філософського факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Протокол № 21 від «10» червня 2015 р.

Програму погоджено методичною комісією філософського факультету. Протокол № 10 від «17» червня 2015 р.

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Фізична реабілітація» складена відповідно до освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми підготовки освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» напрямку 6.010203 «Здоров'я людини».

Предметом вивчення навчальної дисципліни є особливості застосування засобів реабілітації в практиці підтримки здоров'я та відновлення людини.

Програма навчальної дисципліни складається з розділів:

Розділ 1. Загальні питання фізичної реабілітації.

Розділ 2. Фізична реабілітація при різних патологіях органів та систем.

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Фізична реабілітація – це суспільно необхідне функціональне і соціально-трудове відновлення хворих та інвалідів, що здійснюється комплексним проведенням медичних, психологічних, педагогічних, професійних, юридичних, державних, суспільних та інших заходів, за допомогою яких можна повернути потерпілих до звичайного життя і праці, відповідно до їх стану.

Головними завданнями реабілітації є: функціональне відновлення (повне або компенсація при недостатньому чи відсутності відновлення); пристосування до повсякденного життя і праці; залучення до начального та трудового процесу; диспансерний нагляд за реабілітованими.

Мета курсу — сприяти формуванню засад здорового способу життя та змістовних понять курсу через тісний взаємозв'язок основ фізичної реабілітації, спортивної медицини та валеології; оволодіти базовими теоретичними поняттями з метою набуття вмінь діагностики вікових особливостей здоров'я; інтеграція теоретичних і практичних знань з метою корекції та зміцнення здоров'я внаслідок виникнення певних патологічних станів; сформулювати уявлення про загальні питання реабілітації та фізичну реабілітацію й лікувальну фізичну культуру; розрізняти та вміти користуватися основними засобами та формами лікувальної фізичної культури; знати основні методики проведення занять ЛФК на різних етапах реабілітації; визначати особливості проведення занять ЛФК з людьми різного віку (шкільного, підліткового, зрілого та похилого віку).

В результаті вивчення **знань** про:

- завдання, принципи, засоби та методи фізичної реабілітації;
- методи контролю за станом здоров'я в процесі реабілітації;
- засоби, форми та зміст лікувальної фізичної культури (ЛФК) та основні періоди їх застосування;

- організацію та методики проведення занять ЛФК на різних етапах реабілітації;
- оцінку впливу ефективності ЛФК та засоби лікарняно-педагогічної оцінки;
- основи фізіотерапії;
- загальну характеристику лікувального масажу, його методи та методичні особливості, техніку та методику проведення,

що дає можливість оволодіння практичними **вміннями та навичками**:

- діагностувати порушення в стані здоров'я людини та складати індивідуальну програму реабілітації;
- здійснювати аналіз та моніторинг за станом здоров'я людини;
- пристосовувати людину в разі необхідності до повсякденного життя та праці внаслідок отримання певних травм або змін в стані здоров'я;
- залучати людей, які мають певні відхилення в стані здоров'я до трудового та навчального процесу;
- визначати механізми нормалізації функцій організму;
- оцінювати вплив ефективності занять ЛФК;
- відрізняти основні методи та різновиди фізичної терапії (електролікування, світлолікування, водолікування, теплолікування та мануальна терапія);
- поєднувати масаж з ЛФК та фізіотерапією;

– складати реабілітаційну програму.

2. Програма навчальної дисципліни.

РОЗДІЛ 1. Загальні питання фізичної реабілітації.

Тема 1. Поняття про реабілітацію, її завдання, принципи та засоби. Поняття про реабілітацію. Мета та завдання медичної реабілітації. Засоби медичної та фізичної реабілітації. Принципи медичної та фізичної реабілітації. Методи контролю за станом пацієнта в процесі реабілітації.

Тема 2. Загальна характеристика засобів фізичної реабілітації. Загальні основи ЛФК: засоби, форми та зміст. Механізми нормалізації функцій. Періоди ЛФК та відповідні до них режими рухової активності. Організація ЛФК: обов'язки лікаря, інструктора (методиста), реабілітолога. Схеми занять ЛФК. Показання та протипоказання ЛФК. Оцінка впливу та ефективності ЛФК. Лікарняно-педагогічна оцінка.

Тема 3. Основи фізіотерапії. Механізми лікувальної дії фізичних чинників. Класифікація та характеристика лікувальних фізичних чинників. Електролікування. Методи, засновані на використанні імпульсних токів та токів високої частоти. Методи, засновані на використанні механічних коливань. Світлолікування. Лікування за допомогою лазерного випромінювання. Водо- та теплолікування. Баротерапія. Гідротерапія. Методики водолікувальних процедур. Теплолікування. Мануальна терапія.

Тема 4. Основи лікувального масажу. Характеристика лікувального масажу. Методи та методичні особливості лікувального масажу. Техніка та методика проведення лікувального масажу. Загальні показання та протипоказання. Поєднання масажу з ЛФК.

РОЗДІЛ 2. Фізична реабілітація при різних патологіях органів та систем.

Тема 5. Фізична реабілітація в травматології та ортопедії. Поняття про травму та травматичну хворобу. Фізична реабілітація при переломах. Переломи. Масаж та фізіотерапія при переломах. Суглоби. Реабілітація при пошкодженнях суглобів. Фізична реабілітація при захворюваннях суглобів. Вивихи. Особливості фізичної реабілітації при пошкодженнях різних частин опорно-рухового апарату. Фізична реабілітація хворих при опіках та відмороженнях. Основні принципи реабілітації спортсменів при пошкодженнях та захворюваннях опорно-рухового апарату. Фізична реабілітація при порушеннях постави, сколіозах та плоскостопості.

Тема 6. Фізична реабілітація при захворюваннях серцево-судинної системи. Загальні відомості про захворювання серцево-судинної системи. Механізми лікувальної та реабілітаційної дії фізичних вправ. Основи методики занять фізичними вправами при лікуванні та реабілітації хворих на серцево-судинні захворювання. Фізична реабілітація при атеросклерозі. Фізична реабілітація при ішемічній хворобі серця (ІХС). Визначення толерантності до фізичних навантажень (ТФН) та функціонального класу хворого на ІХС. Методика фізичної реабілітації хворих на ІХС на санаторному етапі. Фізична реабілітація хворих ІХС IV функціонального класу. Фізична реабілітація при інфаркті міокарду. Етапи реабілітації хворих на інфаркт міокарда. Стаціонарний етап реабілітації хворих. Санаторний етап реабілітації хворих. Диспансерно-поліклінічний етап реабілітації хворих. Фізична реабілітація при гіпертонічній хворобі (ГХ). Фізична реабілітація при набутих вадах серця. Фізична реабілітація при облітеруючому ендартеріїті та варікозному розширенні вен.

Тема 7. Фізична реабілітація при захворюваннях органів дихання.

Фізична реабілітація при бронхіальній астмі. Клініко-фізіологічне обґрунтування застосування засобів фізичної реабілітації. Засоби фізичної реабілітації. Фізична реабілітація при емфіземі легень. Фізична реабілітація при бронхіті. ЛФК при бронхоекстатичній хворобі. Фізична реабілітація при пневмонії. Фізична реабілітація при плевритах. Фізична реабілітація при пневмосклерозі.

Тема 8. Фізична реабілітація при захворюваннях органів травлення, обміну речовин та органів сечовиділення. Фізична реабілітація при гастритах та виразковій хворобі шлунку та

дванадцятипалої кишки. Фізична реабілітація при гастритах. Фізична реабілітація при виразковій хворобі шлунку та дванадцятипалої кишки. Фізична реабілітація при дисфункціях кишківника та жовчовивідних шляхів, ентероколітах та опущенні органів черевної порожнини. Запальні захворювання. Дискінезії кишківника та жовчовивідних шляхів. Фізична реабілітація при опущенні органів черевної порожнини. Фізична реабілітація при розладах обміну речовин. Фізична реабілітація при ожирінні. Фізична реабілітація при подагрі та цукровому діабеті. Фізична реабілітація при захворюваннях органів сечовиділення.

Тема 9. Фізична реабілітація після оперативних втручань. Фізична реабілітація при оперативних втручаннях на серце, крупні судини та легені. ЛФК при хірургічних втручаннях з приводу пороків серця. ЛФК при аорто-коронарному шунтуванні та резекції постінфарктної аневризми лівого шлуночка. ЛФК при оперативних втручаннях на крупних судинах. Фізична реабілітація при оперативних втручаннях на легені. Фізична реабілітація при оперативних втручаннях на органи черевної порожнини. Клініко-фізіологічне обґрунтування застосування ЛФК.

Тема 10. Фізична реабілітація при захворюваннях и пошкодженнях нервової системи. Характеристика змін при захворюваннях та пошкодженнях нервової системи. Фізична реабілітація при церебро-васкулярній патології. Система поетапної реабілітації хворих на церебро-васкулярну патологію. Фізична реабілітація при травматичній хворобі спинного мозку (ТХСМ). Клініка ТХСМ. Механізми реабілітаційної дії фізичних вправ та особливості методики їх застосування. Фізична реабілітація при остеохондрозі хребта. Клінічна картина остеохондрозів. Лікування та реабілітація хворих на остеохондроз. Фізична реабілітація при захворюваннях та травмах периферичної нервової системи. Реабілітація хворих при невритах. Неврит лицевого нерву. Ураження плечового сплетіння. Неврит ліктьового нерву. Неврит великого та малого берцових нервів. Фізична реабілітація при черепно-мозковій травмі. Фізична реабілітація при неврозах.

Тема 11. Фізична реабілітація при захворюваннях и пошкодженнях у дітей та підлітків. Анатомо-фізіологічна характеристика дитячого організму в різні вікові періоди. Реабілітація дітей з вродженими аномаліями розвитку. Вроджений вивих стегна. Вроджена м'язова кривошійсть (ВМК). Вроджена косоплоскість. Пупочна грижа. Реабілітація дітей при вікових інфекційних захворюваннях та їх профілактика. Реабілітація при захворюваннях серцево-судинної системи у дітей. Ревматизм. Міокардит. Функціональні порушення (зміни) в роботі серця у дітей. Реабілітація дітей із захворюваннями органів дихання. ЛФК при бронхіті у дітей. Хронічний (рецидивуючий) бронхіт. ЛФК при пневмонії. Бронхіальна астма у дітей. Реабілітація дітей при захворюваннях та пошкодженнях нервової системи. Дитячий церебральний параліч (ДЦП). Лікувальна фізкультура при міопатії. Рухові ігри в системі реабілітації дітей.

Тема 12. Особливості занять фізичними вправами в період вагітності, при родах та післяродовий період. Лікувальна фізкультура при гінекологічних захворюваннях. Основні зміни в організмі жінки в період вагітності. Гімнастика в період вагітності. Гімнастика при пологах. Гімнастика в післяпологовий період. ЛФК при гінекологічних захворюваннях.

Тема 13. Реабілітація людей с особливими освітніми потребами та вадами розвитку, інвалідами. Поняття про інвалідність. Різні категорії інвалідів. Психолого-педагогічні особливості роботи з реабілітації інвалідів. Реабілітація інвалідів з пошкодженнями та дефектами опорно-рухового апарату. Ампутація. Комплекси спеціальних вправ після ампутації. Поліомієліт. Реабілітація інвалідів з порушеннями інтелекту. Реабілітація інвалідів з сенсорно-мовленевими порушеннями. Порушення органів чуття. Адаптація людей з порушеннями слуху та зору в сучасних умовах суспільства.

3. Структура навчальної дисципліни

№ п/п	Назви тем	Кількість навчальних годин Д – дистанційна форма О- очна форма			
		Лекції	Практичні заняття	Самостійна робота	Індивідуаль на робота
	Розділ 1. Загальні питання фізичної реабілітації				
1	Поняття про реабілітацію, її завдання, принципи та засоби	4 Д/О	4 Д/О	4	
2	Загальна характеристика засобів фізичної реабілітації	4 Д/О	4 Д/О	4	
3	Основи фізіотерапії	4 Д/О	4 Д/О	4	
4	Основи лікувального масажу	4 Д/О	4 Д/О	4	
	Розділ 2. Фізична реабілітація при різних патологіях органів та систем				
5	Фізична реабілітація в травматології та ортопедії	2 Д/О	2 Д/О	2	
6	Фізична реабілітація при захворюваннях серцево-судинної системи	2 Д/О	2 Д/О	2	
7	Фізична реабілітація при захворюваннях органів дихання	2 Д/О	2 Д/О	2	
8	Фізична реабілітація при захворюваннях органів травлення, обміну речовин та органів сечовиділення	2 Д/О	2 Д/О	2	
9	Фізична реабілітація після оперативних втручань	2 Д/О	2 Д/О	2	
10	Фізична реабілітація при захворюваннях и пошкодженнях нервової системи	2 Д/О	2 Д/О	2	
11	Фізична реабілітація при захворюваннях и пошкодженнях у дітей та підлітків	2 Д/О	2 Д/О	2	
12	Особливості занять фізичними вправами в період вагітності, при пологах та післяпологовий період. Лікувальна фізкультура при гінекологічних захворюваннях	2 Д/О	2 Д/О	2	
13	Реабілітація людей с особливими освітніми потребами та вадами розвитку, інвалідами	4 Д/О	4 Д/О	4	
	Разом	36 Д/О	36 Д/О	36	

4. Теми практичних занять

№ теми	Назва теми	Кількість годин
	Розділ 1. Загальні питання фізичної реабілітації	
Тема 1.	Практична робота 1. Реабілітаційні програми та особливості їх складання.	4 Д/О
Тема 2.	Практична робота 2. Періоди ЛФК та режими рухової активності. Практична робота 3. Оцінка та моніторинг за станом здоров'я.	4 Д/О
Тема 3.	Практична робота 4. Різновиди засобів фізичної реабілітації.	4 Д/О
Тема 4.	Практична робота 5. Методи та методичні особливості лікувального	4 Д/О

	масажу.	
	Розділ 2. Фізична реабілітація при різних патологіях органів та систем	
Тема 5.	Практична робота 6. Використання засобів кінетотерапії при реабілітації хворих з пошкодженнями опорно-рухового апарату.	2 Д/О
Тема 6	Практична робота 7. Механізми лікувальної та реабілітаційної дії фізичних вправ.	2 Д/О
Тема 7.	Практична робота 8. Клініко-фізіологічне обґрунтування застосування засобів фізичної реабілітації при патології дихальної системи. Дихальні вправи.	2 Д/О
Тема 8.	Практична робота 9. Методичні засади фізичної реабілітації при розладах обміну речовин.	2 Д/О
Тема 9	Практична робота 10. Особливості фізичної реабілітації після оперативних втручань. Клініко-фізіологічне обґрунтування застосування ЛФК.	2 Д/О
Тема 10.	Практична робота 11. Фізична реабілітація при захворюваннях и пошкодженнях нервової системи: остеохондрозі хребта, черепно-мозковій травмі та неврозах.	2 Д/О
Тема 11.	Практична робота 12. Фізична реабілітація при захворюваннях и пошкодженнях у дітей та підлітків. Рухові ігри в системі реабілітації дітей.	2 Д/О
Тема 12.	Практична робота 13. Особливості проведення занять фізичними вправами в період вагітності, при пологах та післяпологовий період.	2 Д/О
Тема 13.	Практична робота 14. Реабілітація людей с особливими освітніми потребами та вадами розвитку, інвалідами. Адаптація людей з порушеннями слуху та зору в сучасних умовах суспільства.	4 Д/О
	РАЗОМ:	36 Д/О

5. Самостійна робота

№ теми	Назва теми	Кількість годин	Форми контролю
Розділ 1. Загальні питання фізичної реабілітації			
1	Завдання до самостійної роботи	4	Конспект/ робота у Moodle
2	Завдання до самостійної роботи	4	Конспект/ робота у Moodle
3	Завдання до самостійної роботи	4	Конспект/ робота у Moodle
4	Завдання до самостійної роботи	4	Конспект/ робота у Moodle
Розділ 2. Фізична реабілітація при різних патологіях органів та систем			
5	Завдання до самостійної роботи	2	Конспект/ робота у Moodle
6	Завдання до самостійної роботи	2	Конспект/ робота у Moodle
7	Завдання до самостійної роботи	2	Конспект/ робота у Moodle
8	Завдання до самостійної роботи	2	Конспект/ робота у Moodle
9	Завдання до самостійної роботи	2	Конспект/ робота у Moodle
10	Завдання до самостійної роботи	2	Конспект/ робота у Moodle
11	Завдання до самостійної роботи	2	Конспект/ робота у Moodle

12	Завдання до самостійної роботи	2	Конспект/ робота у Moodle
13	Завдання до самостійної роботи	4	Конспект/ робота у Moodle
	РАЗОМ	36	

6. Індивідуальне завдання

Скласти **презентаційний пакет матеріалів реабілітаційної програми** у вигляді презентації в форматі Power Point та надати його у електронному вигляді та на паперовому носії у теці на 30-50 слайдів **із поясненнями щодо використання окремих груп методів та засобів фізичної реабілітації, доведення необхідності їх застосування, переваг та недоліків, особливостей проведення, оцінки впливу та ефективності застосування при певних порушеннях у стані здоров'я та працездатності.**

№ п/п	Перелік орієнтовних тем	Примітки
1.	Лікувальний масаж у комплексній реабілітації спортсменів після травм опорно-рухового апарату	
2.	Санаторно-курортне лікування як метод відновлення працездатності	
3.	Фізична реабілітація при переломах кісток нижньої кінцівки	
4.	Фізична реабілітація при переломах верхньої кінцівки	
5.	Фізична реабілітація при сколіозі 1-2 ступеню	
6.	Фізична реабілітація при плоскостопості	
7.	Фізична реабілітація при пошкодженнях зв'язок колінного суглобу	
8.	Фізична реабілітація при остеохондрозі хребта	
9.	Фізична реабілітація при пошкодженнях зв'язок гомілкостопного суглобу	
10.	Фізична реабілітація при пошкодженнях кісток та суглобів кисті	
11.	Фізична реабілітація при гіпертонічній хворобі	
12.	Фізична реабілітація при гіпотонічній хворобі	
13.	Фізична реабілітація при захворюванні бронхітом	
14.	Фізична реабілітація при захворюванні пневмонією	
15.	Фізична реабілітація при захворюванні гастритом	
16.	Фізична реабілітація при неврозах.	
17.	Реабілітація у післяопераційний період.	
18.	Реабілітація постраждалих у зоні бойових дій.	

7. Методи навчання.

Навчання здійснюється на основі дистанційної та очно-дистанційної форм навчання із використанням наочних, вербальних та практичних методів, а також за допомогою інтернет-ресурсів, інтерактивних технологій та екскурсій в реабілітаційні центри м. Харкова.

8. Методи контролю.

Контроль рівня засвоєння навчального матеріалу проводиться шляхом виконання практичних робіт та завдань самостійної роботи (поточні письмові тестові роботи та відкриті питання, участь у навчальних форумах).

Контроль якості виконання додаткових самостійних завдань здійснюється в межах індивідуальної роботи викладача зі студентами.

9. Розподіл балів, які отримують студенти

Розділ 1.				Розділ 2.										Підсумковий контроль	Разом
Теми:				Теми:											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13			
5	5	5	5	6	3	3	3	3	3	3	3	3			
+ <i>тестова робота – 10 балів</i> Разом – 30 б.				+ <i>тестова робота – 10 балів</i> Разом модуль 2 – 30 б.										40 б.	100 б.

Максимальна кількість балів, які може набрати студент за виконання завдань **1 розділу** складає 30 балів. Максимальна оцінка передбачає відвідування лекцій, виконання практичних та виконання самостійної роботи з кожної теми. Написання модульної контрольної роботи — 10 балів.

Максимальна кількість балів, які може набрати студент за виконання **2 розділу** складає 30 балів. Максимальна оцінка передбачає відвідування лекцій, виконання практичних та виконання самостійної роботи з кожної теми.

Максимальна сумарна кількість балів, які може набрати студент за виконання завдань 2 розділів складає 60 балів. Мінімальна кількість балів, які повинен набрати студент для зарахування кожного розділу складає по 15 балів. До підсумкового семестрового контролю студент допускається, якщо за результатами здачі розділів він набрав не менше 30 балів, включаючи бали за додаткове завдання до самостійної роботи.

Шкала оцінювання:

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою Для іспиту
90-100	відмінно
80-89	добре
70-79	
60-69	
50-59	задовільно
1-40	незадовільно

10. Рекомендоване методичне забезпечення

1. Підручники та навчальні посібники:

Підручники в електронному вигляді:

- Інформаційний посібник «Сфера діяльності фізичного терапевта/фахівця фізичної реабілітації» Української асоціації фізичної терапії;
- Медицинская реабилитация в спорте : Руководство для врачей и студентов / Под общ. ред. В.Н. Сокрута, В.Н. Казакова.— Донецк: «Каштан», 2011. — 620 с.;
- Применение информационных технологий в современной реабилитологии / Панченко О.А., Минцер О.П. — К.: КВИЦ, 2013. — 136 с.;
- Речкалов А.В., Корюкин Д.А. Врачебно-педагогический контроль в физической культуре и спорте: Монография. – Курган: Изд-во Курганского гос. ун-та, 2011. – 227 с.
- Фізична реабілітація: [Учебник для академий и институтов физической культуры]. / Под общей ред. проф. С. Н. Попова. Изд. 3-е. – Ростов н/Д: «Феникс», 2005. – 608 с.

- Тимушкин А. В. Физическая культура и здоровье: [Учебное пособие] / А. В. Тимушкин. — Балашов: Изд-во «Николаев», 2004. — 120 с.
- Дубровский В.И. Спортивная медицина: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений. — 2-е изд., доп. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС 2002.—512 с.

2. Методичні розробки практичних занять з тем курсу:

- Практична робота №1 «Реабілітаційні програми та особливості їх складання».
- Практична робота № 2 «Періоди ЛФК та режими рухової активності».
- Практична робота № 3 «Оцінка та моніторинг за станом здоров'я».
- Практична робота № 4 «Різновиди засобів фізичної реабілітації».
- Практична робота №5 «Методи та методичні особливості лікувального масажу».
- Практична робота № 6 «Використання засобів кінезотерапії при реабілітації хворих з пошкодженнями опорно-рухового апарату».
- Практична робота №7 «Механізми лікувальної та реабілітаційної дії фізичних вправ».
- Практична робота №8 «Клініко-фізіологічне обґрунтування застосування засобів фізичної реабілітації при патології дихальної системи. Дихальні вправи».
- Практична робота №9 «Методичні засади фізичної реабілітації при розладах обміну речовин».
- Практична робота №10 «Особливості фізичної реабілітації після оперативних втручань. Клініко-фізіологічне обґрунтування застосування ЛФК».
- Практична робота №11 «Фізична реабілітація при захворюваннях і пошкодженнях нервової системи: остеохондрозі хребта, черепно-мозковій травмі та неврозах».
- Практична робота №12 «Фізична реабілітація при захворюваннях і пошкодженнях у дітей та підлітків. Рухові ігри в системі реабілітації дітей».
- Практична робота №13 «Особливості проведення занять фізичними вправами в період вагітності, при пологах та післяпологовий період».
- Практична робота №14 «Реабілітація людей з особливими освітніми потребами та вадами розвитку, інвалідами. Адаптація людей з порушеннями слуху та зору в сучасних умовах суспільства».

3. Роздатковий матеріал: методичні розробки при проведенні очної форми занять, перелік тем до самостійної підсумкової роботи, поточні тестові завдання для самоперевірки успішності навчання.

4. Засоби наочності: дистанційний курс «Фізична реабілітація», розміщений у банку web-ресурсів Інституту післядипломної освіти та заочного (дистанційного) навчання Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Література

Основна:

1. Бирюков А. А. Массаж : [учебник] / А. А. Бирюков. – М: «Физкультура и спорт», 2003 – 432 с.
2. Лечебная физическая культура и врачебный контроль: [Учебник] / Под ред. В. А. Епифанова, Г. Л. Апанасенко. – М: Медицина, 1990. – 368 с.
3. Марченко О. К. Основы физической реабилитации: [Учебник для студентов вузов]. / О. К. Марченко. – Київ: Олімпійська література, 2012 – 528 с.
4. Мухін В. М. Фізична реабілітація. [Підручник] / В. М. Мухін. – Київ: Олімпійська література, 2009 – 488 с.
5. Мухін В. М. Фізична реабілітація. [Підручник] / В. М. Мухін. – Київ: Олімпійська література, 2000 – 424 с.
6. Фізична реабілітація: [Учебник для академий и институтов физической культуры]. / Под общей ред. проф. С. Н. Попова. Изд. 3-е. – Ростов н/Д: «Феникс», 2005. – 608 с.

8. Фізична реабілітація: [Учебник для академий и институтов физической культуры]. / Под общей ред. проф. С. Н. Попова. – Ростов н/Д: «Феникс», 1999. – 608 с.
9. Таланга Е. Энциклопедия физических упражнений./ Е. Таланга. – М: «Физкультура и спорт», 1998 – 412 с.
10. Куничев Л. А. Лечебный массаж. [Практическое руководство]. / Л. А. Куничев. – Киев: Вища школа, 1983. – 280 с.
11. Лечебная физическая культура: [Справочник]. / Под ред. В. А. Епифанова. – М.: Медицина, 1987 – 528 с.
12. Спекторов В. Б. Подвижные и спортивные игры на курортах и в санаториях./ В. Б. Спекторов. – Киев, «Здоров'я», 1987 – 96 с.
13. Справочник по детской лечебной физкультуре. / Под ред. М. И. Фонарева. — М.: Медицина, 1983 – 360 с.

Додаткова:

1. Таланга Е. Энциклопедия физических упражнений./ Е. Таланга. – М: «Физкультура и спорт», 1998 – 412 с.
2. Куничев Л. А. Лечебный массаж. [Практическое руководство]. / Л. А. Куничев. – Киев: Вища школа, 1983. – 280 с.
3. Лечебная физическая культура: [Справочник]. / Под ред. В. А. Епифанова. – М.: Медицина, 1987 – 528 с.
4. Спекторов В. Б. Подвижные и спортивные игры на курортах и в санаториях./ В. Б. Спекторов. – Киев, «Здоров'я», 1987 – 96 с.
5. Справочник по детской лечебной физкультуре. / Под ред. М. И. Фонарева. — М.: Медицина, 1983 – 360 с.